

EWA WALIŃSKA

BOGUSŁAWA BEK-GAIK

REZERWY JAKO ISTOTNA KATEGORIA KSZTAŁTUJĄCA WYNIK FINANSOWY SPÓŁEK

Wprowadzenie

Rezerwy to szczególny obszar zainteresowania teorii i praktyki rachunkowości. W literaturze przedmiotu i praktyce gospodarczej od wielu lat podejmowane są próby jednoznacznego określenia istoty rezerw oraz zasad ich ujmowania w sprawozdaniu finansowym. Rezerwy są narzędziem polityki rachunkowości i wpływają na wizerunek jednostki prezentowany w sprawozdaniu finansowym. Mogą być wykorzystywane jako narzędzie kreowania wyniku finansowego, co jest bardzo niebezpieczne dla wszystkich uczestników rynku, którzy na podstawie sprawozdań finansowych podejmują różnorodne decyzje gospodarcze. Dlatego też, każdy instrument polityki rachunkowości mogący być wykorzystany w kreowaniu wyniku, powinien być obiektem szczególnej i wnikliwej analizy. Do takich instrumentów niewątpliwie należą rezerwy.

W niniejszym artykule¹ przeanalizowano informacje na temat rezerw ujawnione w sprawozdaniach finansowych spółek WIG20 w latach 2007–2010. Celem artykułu jest próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy rezerwy stanowią istotne źródło finansowania oraz czy spółki wykorzystują je jako narzędzie kreowania wyniku finansowego.

Istota i klasyfikacja rezerw jako kategorii sprawozdawczej

Rezerwy są istotnym elementem przyjętej polityki rachunkowości w jednostkach gospodarczych. Obowiązek ich tworzenia wynika z fundamentalnych założeń rachunkowości, głównie z zasady kontynuacji działania. Zabezpieczenie kontynuacji działalności podmiotu wymaga minimalizowania przyszłych negatywnych skutków obecnych zdarzeń i oszacowania ewentualnego ryzyka, które nieodłącznie związane jest z działalnością gospodarczą.

¹ Niniejszy artykuł jest kontynuacją badań autorek na temat rezerw jako instrumentu kształtującego wizerunek przedsiębiorstwa w sprawozdaniu finansowym w dobie kryzysu gospodarczego. Por. E. Walińska, B. Bek-Gaik: *Rezerwy jako instrument kształtujący wizerunek przedsiębiorstwa w sprawozdaniu finansowym w dobie kryzysu gospodarczego*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2010.

Rezerwy są zatem, jak stwierdza J. Gierusz² formą odpowiedzi prawa bilansowego na istnienie ryzyka i metodą zabezpieczenia się przed jego negatywnym oddziaływaniem.

Tworzenie rezerw zdeterminowane jest przede wszystkim zasadą ostrożnej wyceny, zgodnie z którą wartość majątku podmiotu nie może być zawyżona a wartość zobowiązań zaniżona. Należy jednak pamiętać o tym, że zasada ostrożności nie upoważnia do tworzenia nadmiernych rezerw, bo naruszałoby to z kolei koncepcję *true and fair view*.

Rezerwy mogą być klasyfikowane według różnych kryteriów. Kontrowersje wynikają głównie z odmiennych kryteriów przyjętych za podstawę ich klasyfikacji w różnych regulacjach rachunkowości. Problem ten pojawia się również w praktyce gospodarczej – jednostki ujawniają tytuły rezerw stosując bardzo różne kryteria – zarówno przedmiotowe, jak i podmiotowe.

W świetle polskich regulacji rachunkowości interesującym jest podział rezerw na dwie grupy:

- rezerwy tworzone w związku z pozostałymi kosztami operacyjnymi oraz kosztami finansowymi,
- rezerwy z tytułu przewidywanych kosztów podstawowych operacyjnych³.

Inne prezentowane w literaturze przedmiotu podziały klasyfikują rezerwy według następujących kryteriów:

- okres realizacji – krótkoterminowe, długoterminowe,
- rodzaj rezerw – np. rezerwy wynikające z restrukturyzacji, rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego,
- rodzaj działalności, z którą są związane – rezerwy dotyczące działalności operacyjnej, rezerwy obciążające działalność finansową,
- skutki finansowe – rezerwy kosztowe i bilansowe,
- stosowana metoda szacunku – rezerwy wyceniane metodą aktuarialną i rezerwy wyceniane pozostałymi metodami,
- skutki podatkowe – rezerwy podatkowe oraz niepodatkowe⁴.

W literaturze przedmiotu często wymienia się rezerwy na zobowiązania i rezerwy kapitałowe⁵. Stosowany jest również podział rezerw na bilansowe i niebilansowe, a także na rezerwy jawne i ciche.

² J. Gierusz: *Koszty i przychody w świetle nadrzędnych zasad rachunkowości (pojęcia, klasyfikacja, zakres ujawnień)*, ODDK, Gdańsk 2005, s. 99.

³ E. Walińska: *Rachunkowość finansowa – ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 308.

⁴ Por. E. Walińska: *Meritum – Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa, tom I – Wycena bilansowa i ustalanie wyniku finansowego*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2006, s. 656–657.

⁵ M. Gmytrasiewicz, U. Kierczyńska: *Rezerwy w rachunkowości i podatkach*, Difin, Warszawa 2007, s. 15.

Międzynarodowe regulacje rezerw (MSR 37)

Do problematyki rezerw odnosi się MSR 37⁶. Zgodnie z nim rezerwa jest zobowiązaniem, którego kwota lub termin zapłaty nie są pewne⁷.

MSR 37 podaje trzy warunki utworzenia rezerwy:

- jednostka posiada obecny obowiązek spełnienia świadczenia w przyszłości,
- istnieje prawdopodobieństwo, że wypełnienie obowiązku będzie wiązało się z wpływem z jednostki zasobów ekonomicznych,
- istnieje możliwość dokonania wiarygodnego szacunku kwoty tego obowiązku⁸.

Rezerwa powinna zatem spełniać wszystkie warunki definicji zobowiązań, a więc na dzień bilansowy musi istnieć obowiązek wykonania świadczeń w przyszłości, ich wartość musi być określona wiarygodnie i musi istnieć przyczyna niepewności co do kwoty świadczenia lub terminu wymagalności.

Ponieważ stanowią one szacunkową kategorię bilansową, uznaniowość i możliwość wykorzystania ich w manipulacji wynikiem finansowym mogą być ograniczone jedynie przez szczegółowe zasady uznawania, wyceny i prezentacji w sprawozdaniu finansowym.

MSR 37⁹ wymaga określonych ujawnień dla każdej kategorii rezerw¹⁰. Jednostka powinna ujawnić:

- wartość bilansową na początku i na końcu okresu,
- dodatkowe rezerwy utworzone w trakcie roku obrotowego (włącznie ze zwiększeniami już istniejących rezerw),
- kwoty wykorzystanych rezerw,
- kwoty rezerw rozwiązanych w danym okresie (bez wykorzystania),
- wzrost wartości zdyskontowanych kwot będących efektem upływu czasu lub zmiany stopy dyskonta,
- krótki opis istoty zobowiązania oraz oczekiwanego harmonogramu spłat,
- informacje o niepewności co do kwot i harmonogramu spłat,

⁶ MSR 37 „Rezerwy, zobowiązania warunkowe i aktywa warunkowe”, [w:] (MSSF) 2011, SKwP, IASB.

⁷ W Polsce zagadnienie rezerw reguluje Ustawa o rachunkowości. Szczegółowe zasady tworzenia i ujmowania rezerw reguluje również KSR 6 „Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe”.

⁸ Z analogicznym podejściem do definicji rezerw mamy do czynienia w Ustawie o rachunkowości por. Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, (DzU 2009, nr 152 poz. 1223 z późn. zm.), art. 3, pkt 21.

⁹ MSR 37, *op.cit.*, pkt 84.

¹⁰ Według Ustawy o rachunkowości, w bilansie należy odrębnie prezentować rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego, rezerwy na świadczenia emerytalne i podobne oraz pozostałe rezerwy. Ponadto ustawa nakazuje wyróżnić spośród nich (z wyjątkiem rezerwy z tytułu podatku dochodowego odroczonego) rezerwy krótkoterminowe i długoterminowe. Rezerwy wycenia się w uzasadnionej, wiarygodnie oszacowanej wartości na dzień zaistnienia zdarzenia, nie później, niż na dzień bilansowy. Wycena rezerw uzależniona jest od tytułu, na jaki rezerwa została utworzona.

- kwotę aktywów odpowiadających danej rezerwie, jeżeli takie zostały ujęte w bilansie.

MSR 37 określa podstawowe zasady wiarygodnej wyceny rezerw – kwota, na którą tworzona jest rezerwa winna być najbardziej właściwym szacunkiem nakładów niezbędnych do wypełnienia istniejącego obowiązku na dzień bilansowy. W celu dokonania jak najwłaściwszego szacunku rezerwy, należy wziąć pod uwagę ryzyko i niepewność oraz zmianę wartości pieniądza w czasie w przypadku, gdy jest ona istotna (rezerwy są zatem dyskontowane, jeśli skutek tego działania jest istotny). Szacunki kwoty rezerw są dokonywane w drodze osądu kierownictwa jednostki na podstawie jego dotychczasowego doświadczenia dotyczącego podobnych transakcji, a w niektórych przypadkach wspomagane są raportami niezależnych ekspertów.

Na każdy dzień bilansowy należy przeprowadzić weryfikację stanu rezerw, dokonując w razie konieczności odpowiednich korekt w celu wykazania ich wartości zgodnie z zasadą *true and fair view*.

Rezerwy a wynik finansowy

Utworzenie rezerwy powoduje określony skutek finansowy. W przypadku rezerw wynikowych takim skutkiem jest koszt – rezerwy zalicza się do różnych kosztów (np. operacyjnych, finansowych), zależnie od charakteru przyszłego zobowiązania. Rozwiązanie rezerw ma różny skutek w zależności od tego, czy rezerwa została wykorzystana czy nie. W przypadku wykorzystania rezerwy, jej rozwiązanie oznacza uznanie zobowiązań; w przypadku niewykorzystania rezerwy, kiedy dalsze jej utrzymywanie nie ma uzasadnienia, należy ją rozwiązać uznając przychód z tego tytułu¹¹. Rozwiązanie niewykorzystanej rezerwy stanowi swego rodzaju „korektę” wyniku okresu, w którym rezerwa została utworzona¹². Rezerwy zatem wpływają na wyniki finansowe jednostki i w praktyce można zaobserwować ich tworzenie w okresie, w którym wynik finansowy jest lepszy niż zakładano, natomiast w sytuacji ewentualnego pogorszenia wyników często dochodzi do rozwiązania tych rezerw, co skutkuje poprawą wyniku finansowego.

Oznacza to, że zarządzający mogą wykorzystywać rezerwy do manipulowania wynikiem finansowym w różnych okolicznościach m.in. poprzez:

- unikanie tworzenia bądź zawiązywania nadmiernych rezerw,
- rozwiązywanie rezerw pomimo braku okoliczności uzasadniających ich rozwiązanie,
- rozwiązywanie rezerw niezgodnie z ich pierwotnym przeznaczeniem,
- zawyżanie bądź zaniżanie kwoty rezerw (szacunki rezerw).

¹¹ E. Walińska: *Meritum...*, s. 658.

¹² E. Walińska: *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku*, Rachunkowość finansowa, Łódź 2002, s. 249.

Stwierdzenie na podstawie sprawozdania finansowego, czy rezerwy stanowią przedmiot manipulacji wynikiem finansowym, czy wręcz przeciwnie, są odzwierciedleniem ryzyka związanego z działalnością gospodarczą jednostki, jest niezmiernie trudne. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż nie istnieją precyzyjne wymagania dotyczące zakresu ujawniania informacji na temat rezerw, w szczególności w przypadku MSR/MSSF. Przedstawione powyżej opinie znajdują potwierdzenie w analizie sprawozdań finansowych spółek publicznych w Polsce, którego wyniki znajdują się w dalszej części artykułu.

Wyniki przeglądu sprawozdań finansowych wybranych spółek giełdowych z WIG20 w latach 2007–2010

Do przeglądu zakwalifikowano 14 spółek giełdowych z WIG20 w latach 2007–2010 roku, wyłączając z niego wszystkie instytucje finansowe. Spółki, których sprawozdania finansowe podlegały analizie to: Agora, Asseco, Bioton, Cersanit, CEZ, Cyfrowy Polsat, GTC, KGHM, Lotos, PBG, PGNiG, PKN Orlen, Polimex MS, POLNORD¹³.

Podstawowe dane na temat wysokości rezerw, zobowiązań badanych spółek, ich wyniku finansowego zaprezentowano w załączniku 1.

W pierwszej części badania przeanalizowano rezerwy jako kategorię bilansu – określono ich istotność za pomocą wskaźnika udziału w zadłużeniu spółki. Następnie na podstawie not objaśniających analizowano tytuły rezerw, dokonując ich podziału na odpowiednie grupy. Poszukiwano również odpowiedzi na pytanie, jakie tytuły rezerw są najbardziej istotne w ramach poszczególnych grup.

Kolejnym etapem badania była analiza dynamiki rezerw oraz wpływu ich zmiany stanu na wyniki finansowe spółek. W tym celu obliczono wskaźnik obrazujący relację zmiany stanu rezerw do wyniku finansowego w poszczególnych latach analizy.

Wskaźnikiem istotności rezerw jako kategorii bilansowej jest ich procentowy udział w zobowiązaniach (por. tab. 1).

Oceniając poziom rezerw w obcych źródłach finansowania należy stwierdzić, iż jedynie w czterech spółkach badanej próby jest on nieistotny (poniżej 5%)¹⁴. W połowie analizowanych spółek poziom rezerw mieści się w przedziale 5–8%¹⁵, a w pozostałych spółkach¹⁶ rezerwy stanowią bardzo istotne źródło finansowania – ich udział w zobowiązaniach mieści się w przedziale 10-50%.

A zatem, zgodnie z kryterium istotności, do dalszej analizy pozostawiono 10 spółek, wśród których najmniejszy średni udział rezerw w zobowiązaniach wynosił – 5,11%, naj-

¹³ Do badania wybrano spółki, które w latach 2007–2010 co najmniej dwa razy były notowane w WIG20 – źródło: <http://mojeinwestycje.interia.pl/gie/stat/hiszt/wig20>, (17.10.2011).

¹⁴ Spółki, w których odnotowano najmniejszy udział rezerw w zobowiązaniach to POLNORD, Cyfrowy Polsat, GTC oraz Cersanit.

¹⁵ Dotyczy to spółek Lotos, PBG, PKN Orlen, Bioton, Asseco, Agora, Polimex MS.

¹⁶ Dotyczy to spółek KGHM, CEZ, PGNiG.

większy – 40,28%. Średnio 17% udział rezerw w zobowiązaniach wykazały spółki – CEZ, PGNiG, średnio 6% – Agora, Asseco, Bioton, PKN Orlen, Polimex MS, PBG, Lotos.

Tabela 1

Średni udział rezerw w zobowiązaniach ogółem w poszczególnych spółkach w latach 2007–2010 (%)

Średni udział rezerw w zobowiązaniach ogółem	
KGHM	40,28
CEZ	19,21
PGNiG	17,34
Polimex MS	7,73
AGORA	7,54
ASSECO	7,19
BIOTON	6,57
PKN Orlen	5,94
PBG	5,19
LOTOS	5,11
POLNORD	3,70
Cyfrowy Polsat	2,77
GTC	1,94
Cersanit	1,12

Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym etapie badania analizowano tytuły ujawnianych w sprawozdaniu finansowym rezerw. Analizy tej dokonano na podstawie not objaśniających¹⁷, a jej wyniki przedstawiono kolejno w tabelach 2 i 3.

Po wnikliwej analizie tytułów rezerw uznano, iż jedynym spójnym kryterium ich grupowania może być rodzaj działalności, z jaką są związane. Różnorodność klasyfikacji i nazw rezerw występujących w spółkach uniemożliwiła zastosowanie bardziej szczegółowych kryteriów ich klasyfikacji.

W związku z przyjętym kryterium (rodzaj działalności) należałoby wyodrębnić grupę rezerw związanych z działalnością operacyjną (zwane dalej rezerwami operacyjnymi), rezerwy związane z działalnością finansową i inwestycyjną, inne rezerwy, do których powinny być zaliczone rezerwy na restrukturyzację i pozostałe rezerwy. Z uwagi jednakże na specyfikę rezerw restrukturyzacyjnych oraz fakt, iż spółki w pozycji inne rezerwy nie ujawniły żadnego tytułu, w dalszej części badania przyjęto podział rezerw na cztery grupy: rezerwy związane z działalnością operacyjną, rezerwy związane z działalnością finansową

¹⁷ Analizie poddano raporty 10 spółek za okres 2007–2010, w których średnia liczba not na temat rezerw wynosiła ok. 5, co daje łącznie za wszystkie lata ok. 200 not. Do analizy przyjęto wszystkie tytuły rezerw, które zostały ujawnione w raportach spółek.

Tabela 2

Tytuły ujawnianych w notach rezerw w latach 2007–2010

Grupa pierwsza – rezerwy związane z działalnością operacyjną		Rezerwy na ryzyko	Grupa druga – rezerwy związane z działalnością finansową i inwestycyjną	Grupa trzecia – rezerwy na restrukturyzację	Grupa czwarta – inne rezerwy
Rezerwy wynikające z przepisów w zakresie świadczeń na rzecz pracowników	Rezerwy na inne typowe zdarzenia działalności operacyjnej				
Rezerwa na koszty wynagrodzeń i odprawy dla byłych członków Zarządu	Rezerwy na sprawy sporne	Rezerwa na deputaty gazowe	Rezerwa na koszty emisyjne nowych akcji	Rezerwa na re-strukturyzację nośników reklamowych	Brak tytułów w notach
Rezerwa na nagrody jubileuszowe	Rezerwy na roszczenia i sprawy sądowe, ryzyka i inne koszty	Rezerwa na koszty likwidacji kopalń i innych obiektów technologicznych	Rezerwa na koszty rejestracji leków	Rezerwa na re-organizację/restrukturyzację	
Rezerwy na odprawy emerytalne	Rezerwa na wyrok Trybunału Konstytucyjnego	Rezerwa na koszty likwidacji odwiertów	Rezerwa na R N Glimar (umowa pożyczkowa)		
Rezerwy na świadczenia po okresie zatrudnienia	Rezerwa na zobow. kontraktów managerskich	Rezerwa na potencjalne zobowiązanie z tytułu usługi przesyłowej			
Rezerwy na niewykorzystane urlopy	Rezerwa na audyt	Rezerwa na zbycie urzędzeń jądrowych			
Rezerwa na koszty systemu motywacyjnego	Rezerwy na koszty likwidacji środków trwałych	Rezerwa na potencjalne zobowiązanie z tytułu usługi przesyłowej			
Rezerwy na premie dla pracowników	Rezerwa na roszczenia z tytułu bezumownego korzystania z gruntów	Rezerwa na składowanie paliwa jądrowego			
Rezerwa na koszty programów osłonowych	Rezerwa na podatek	Rezerwa na rekultywację			
Rezerwa na koszty wynagrodzeń	Rezerwa na Fundusz celowy	Rezerwa na Morskie Kopalnie Ropy			
Rezerwy inne pracownicze	Rezerwa na koszty reklamy i promocji	Rezerwa na emisje CO2			
	Rezerwy na prace rozwojowe	Rezerwa na emisje CO2			
	Rezerwa na koszty windykacji	Rezerwa na zbycie urzędzeń jądrowych			
	Rezerwa na rabaty udzielone w następnym okresie	Rezerwa na potencjalne zobowiązanie z tytułu usługi przesyłowej			
	Rezerwy na straty z tytułu umów o usługę budowlaną	Rezerwa na potencjalne zobowiązanie z tytułu usługi przesyłowej			
	Rezerwy na udzielone gwarancje	Rezerwa na zbycie urzędzeń jądrowych			
	Rezerwa na zakup środków trwałych	Rezerwa na potencjalne zobowiązanie z tytułu usługi przesyłowej			
	Pozostałe rezerwy, w tym:	Rezerwa na zbycie urzędzeń jądrowych			
	Rezerwy na koszty związane z umowami rodzącymi obciążenia	Rezerwa na potencjalne zobowiązanie z tytułu usługi przesyłowej			
	Rezerwy na zobowiązanie inne	Rezerwa na potencjalne zobowiązanie z tytułu usługi przesyłowej			
	Rezerwa na koszty	Rezerwa na potencjalne zobowiązanie z tytułu usługi przesyłowej			
	Rezerwa na odsetki, kary i pochodne	Rezerwa na potencjalne zobowiązanie z tytułu usługi przesyłowej			
	Rezerwa na straty	Rezerwa na potencjalne zobowiązanie z tytułu usługi przesyłowej			

Źródło: opracowanie własne.

i inwestycyjną, rezerwy na restrukturyzację i inne. W grupie rezerw operacyjnych wyodrębniono następujące podgrupy – zgodnie z kryterium przedmiotowym:

- rezerwy na świadczenia pracownicze,
- rezerwy na inne typowe zdarzenia działalności operacyjnej,
- rezerwy branżowe,
- rezerwy na ryzyko¹⁸.

Tabela 3

Średni udział grupy rezerw w rezerwach ogółem tworzonych przez poszczególne spółki w latach 2007–2010 (%)

Grupa pierwsza – rezerwy związane z działalnością opera- cyjną		Grupa druga – rezer- wy związane z dzia- łalnością finansową i inwestycyjną		Grupa trzecia – rezerwy na restruk- turyzację		Inne	
PBG	100,00	Lotos	2,59	Agora	4,60	Polimex MS	24,24
KGHM	97,32	Bioton	0,45	Asseco	1,19	PKN Orlen	18,75
CEZ	96,45	CEZ	0,00	PGNiG	0,71	Lotos	12,39
AGORA	93,30	KGHM	0,00	Lotos	0,28	Bioton	11,54
PGNiG	92,94	Asseco	0,00	Polimex MS	0,15	Asseco	7,44
Asseco	91,37	Agora	0,00	CEZ	0,00	PGNiG	6,35
BIOTON	88,01	PBG	0,00	Bioton	0,00	CEZ	3,55
LOTOS	85,05	PGNiG	0,00	KGHM	0,00	KGHM	2,68
PKN Orlen	81,25	Polimex MS	0,00	PBG	0,00	Agora	2,09
Polimex MS	75,61	PKN Orlen	0,00	PKN Orlen	0,00	PBG	0,00
Średnia	90,12	średnia	0,30	średnia	0,69	Średnia	8,90

Źródło: opracowanie własne.

Dominującą grupą rezerw w ogólnej kwocie rezerw była grupa pierwsza, czyli rezerwy związane z działalnością operacyjną. Największy udział (powyżej 90%) tej grupy rezerw stwierdzono w spółkach: PBG, KGHM, CEZ, Agora, PGNiG, Asseco (por. tab. 3).

Kolejnym, dominującym tytułem rezerw były „inne rezerwy”. Grupę tę wykazało ponad 90% badanych spółek, w tym w 5 spółkach udział tych rezerw w ogólnej strukturze rezerw wahał się w przedziale od 2% do 7,5% (Asseco, Agora, PGNiG, CEZ, KGHM, Agora), natomiast w pozostałych – w przedziale od 11% do 25% (Polimex MS, PKN Orlen, Lotos i Bioton).

¹⁸ W przedstawionym podziale najwięcej wątpliwości może budzić grupa rezerw na inne typowe zdarzenia działalności operacyjnej. Ujęto w niej bowiem nie tylko takie, które są ewidentnie związane z tą działalnością, ale również takie tytuły, co do których nie można jednoznacznie stwierdzić, czy wynikają z działalności operacyjnej. Z uwagi na istotność zdarzeń działalności operacyjnej wydaje się jednak, że takie rozwiązanie nie zniekształca wyników analizy.

W próbie badawczej najmniejszy udział w tworzonych rezerwach miały rezerwy związane z działalnością finansową i inwestycyjną oraz rezerwy na restrukturyzację.¹⁹

Z uwagi na to, że najbardziej istotną grupą rezerw były rezerwy związane z działalnością operacyjną przeanalizowano jej wewnętrzną strukturę (por. tabela 4).

Tabela 4

Średni udział grup rezerw w rezerwach związanych z działalnością operacyjną w latach 2007–2010 (%)

Grupa pierwsza – rezerwy związane z działalnością operacyjną – struktura							
Rezerwy wynikające z przepisów w zakresie świadczeń na rzecz pracowników		Rezerwy na inne typowe zdarzenia działalności operacyjnej		Rezerwy branżowe		Rezerwy na ryzyko	
Polimex MS	82,62	PBG	85,53	CEZ	100,00	PKN Orlen	27,92
Agora	76,93	Bioton	70,41	PGNiG	75,66	Lotos	1,03
Asseco	76,73	Asseco	23,27	Lotos	64,90	Bioton	0,51
KGHM	67,30	Agora	23,07	PKN Orlen	43,44	Asseco	0,00
Lotos	33,71	Polimex MS	17,38	KGHM	31,23	Agora	0,00
Bioton	28,85	KGHM	1,47	Bioton	0,23	CEZ	0,00
PKN Orlen	28,64	PGNiG	1,25	PBG	0,16	KGHM	0,00
PGNiG	23,09	Lotos	0,36	Asseco	0,00	PBG	0,00
PBG	14,31	CEZ	0,00	Agora	0,00	PGNiG	0,00
CEZ	0,00	PKN Orlen	0,00	Polimex MS	0,00	Polimex MS	0,00
Średnia	43,22	Średnia	22,27	Średnia	31,56	Średnia	2,95

Źródło: opracowanie własne.

Dominującą pozycją w grupie rezerw związanych z działalnością operacyjną były rezerwy wynikające z przepisów w zakresie świadczeń na rzecz pracowników. Ich udział wahał się w granicach 82,62–14,31%, w tym największy miał miejsce w spółkach: Polimex MS, Agora, Asseco, KGHM –średnio powyżej 60%²⁰.

Drugim istotnym tytułem rezerw w grupie rezerw dotyczących działalności operacyjnej były rezerwy branżowe, które utworzyło 7 spółek (por. tab. 4)²¹.

Kolejnym znaczącym tytułem były rezerwy związane z typowymi zdarzeniami działalności operacyjnej, innymi niż świadczenia pracownicze. Największy ich udział (średnio

¹⁹ Rezerwy związane z działalnością finansową i inwestycyjną utworzyły tylko dwie spółki – Lotos i Bioton, natomiast rezerwy na restrukturyzację utworzyło pięć spółek: Agora, ASECCO, PGNiG, Lotos, Polimex MS.

²⁰ W dwóch spółkach – Lotos, Cersanit – udział tego tytułu rezerw waha się w granicach od 30%-60%., natomiast w pozostałych mieści się w przedziale – 10%–30% (Bioton, PKN Orlen, PGNiG, PBG).

²¹ Rezerwy branżowe są bezpośrednio związane z podstawową działalnością operacyjną danej spółki. W pięciu spółkach ich poziom jest bardzo istotny, stanowią one powyżej 30% wszystkich rezerw.

77,97%), obserwujemy w spółkach: PBG, Bioton; średni 21,24% w spółkach: Asseco, Agora, Polimex MS; najmniejszy (poniżej 3%) – w spółkach KGHM, PGNiG, Lotos.

Najmniej znaczącym tytułem rezerw operacyjnych były rezerwy na ryzyko – ujawniły je jedynie 3 spółki – PKN Orlen, Lotos i Bioton. W przypadku spółek Lotos i Bioton ich poziom był nieistotny.

Reasumując, analiza tytułów rezerw jest bardzo trudna z uwagi na sposób ujawniania informacji w notach. W przypadku niektórych spółek noty są nieczytelne i bardzo syntetyczne. Jak można również zauważyć spółki stosują różne nazewnictwo ujawnianych tytułów rezerw, co znacznie utrudnia ich analizę.

Na bazie dostępnych danych można stwierdzić, iż najbardziej istotne były rezerwy związane z działalnością operacyjną, a w tych rezerwach – rezerwy wynikające z przepisów w zakresie świadczeń na rzecz pracowników. Pozostałe tytuły rezerw były indywidualne dla każdej spółki. Wspólnym tytułem rezerw w wielu spółkach były natomiast rezerwy branżowe.

W kolejnym etapie badania przeanalizowano dynamikę rezerw w latach 2007–2010. Analizując zmiany stanu rezerw na przestrzeni badanego okresu należy stwierdzić, że spółki stosowały różne „podejście” do tworzenia rezerw (por. tab. 5).

Tabela 5

Dynamika rezerw w poszczególnych spółkach w latach 2008–2010

Spółka	Rok 2008 % zmiana stanu rezerw	Spółka	Rok 2009 % zmiana stanu rezerw	Spółka	Rok 2010 % zmiana stanu rezerw
ASSECO	256,01	CEZ	7,41	ASSECO	48,98
BIOTON	65,09	Polimex MS	7,00	AGORA	17,03
AGORA	59,45	KGHM	4,41	PGNiG	15,09
PGNiG	25,49	PKN Orlen	-1,77	LOTOS	8,60
LOTOS	23,16	PGNiG	-7,12	PKN Orlen	8,55
Polimex MS	16,87	LOTOS	-9,88	CEZ	2,58
KGHM	7,35	ASSECO	-16,68	KGHM	1,90
PKN Orlen	0,91	BIOTON	-16,79	Polimex MS	-3,74
CEZ	-6,38	AGORA	-25,32	PBG	-10,78
PBG	-33,34	PBG	-34,51	BIOTON	-24,07

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawione w tabeli 5 dane wyraźnie wskazują na określone trendy w praktyce tworzenia i rozwiązywania rezerw. W latach 2008 i 2010, w przeciwieństwie do roku 2009,

zdecydowanie więcej spółek tworzyło rezerwy²². Porównując zmianę stanu rezerw w roku 2008 ze zmianą rezerw w roku 2010 – pomimo takiego samego trendu – widzimy o wiele niższy poziom tworzonych rezerw w roku 2010.

Odmienne sytuacja przedstawia się w roku 2009, w którym praktycznie wszystkie spółki obniżyły rezerwy. Można domniemywać, iż wykorzystwały one rezerwy jako instrument chroniący wynik finansowy netto roku 2009 (w celu zwiększenia wyniku albo utrzymania jego poziomu)²³.

Warto zadać sobie pytanie, czy i na ile rezerwy w poszczególnych spółkach i latach mają wpływ na wyniki finansowe. Odpowiedź jest zróżnicowana w zależności od tego, czy mamy do czynienia ze wzrostem, czy ze zmniejszeniem stanu rezerw w poszczególnych spółkach. W przypadku wzrostu poziomu rezerw analiza jest możliwa, gdyż w momencie ich utworzenia ujmowane są koszty. Taką sytuację obserwujemy w roku 2008 i 2010 w następujących spółkach Asseco, Agora, KGHM, Lotos, PGNiG, PKN Orlen, dodatkowo w roku 2008 – Polimex MS i Bioton, a w roku 2010 – CEZ.

Dla wszystkich spółek, które na przestrzeni badanego okresu zwiększyły poziom rezerw obliczono średni wskaźnik obrazujący relację zmiany ich stanu do wyniku finansowego w poszczególnych latach (tab. 6)²⁴

Tabela 6

Zwiększenie stanu rezerw do wyniku finansowego netto w poszczególnych spółkach w latach 2008–2010

Rok 2008		Rok 2009		Rok 2010	
Zmiana stanu rezerw do wyniku finansowego netto w %		Zmiana stanu rezerw do wyniku finansowego netto w %		Zmiana stanu rezerw do wyniku finansowego netto w %	
AGORA	62,98	Polimex MS	6,89	ASSECO	12,00
PGNiG	39,31	CEZ	6,41	PGNiG	9,56
ASSECO	26,41	KGHM	3,30	Polimex MS	6,97
Polimex MS	17,72			LOTOS	3,96
LOTOS	16,80			CEZ	2,64
BIOTON	8,74			KGHM	0,69
KGHM	4,34			PKN Orlen	5,25
PKN Orlen	0,55				
Średnia zmiana stanu rezerw do wyniku finansowego netto	22,11	Średnia zmiana stanu rezerw do wyniku finansowego netto	5,53	Średnia zmiana stanu rezerw do wyniku finansowego netto	5,87

Źródło: opracowanie własne.

²² Wśród wskaźników – procentowe zmiany stanu rezerw – które ustalono dla poszczególnych spółek można wskazać trzy przedziały: – 0–10% – PKN Orlen, KGHM, 10–25% – Polimex MS, Lotos, 25–250% – Agora, Bioton, Asseco, PGNiG.

²³ Jedynie trzy spółki (CEZ, KGHM, Polimex MS) wykazały tendencję odwrotną – w 2009 r. zwiększyły wartość rezerw w stosunku do roku poprzedniego.

²⁴ Wskaźnik ten wynosi – w 2008 r. – 22,11%, w 2009 r. – 5,53% tylko w spółkach CEZ, KGHM i Polimex MS (obserwujemy wzrost rezerw), w 2010 r. – 5,87%.

Otrzymane wyniki wyraźnie wskazują największy wpływ rezerw na wynik finansowy w roku 2008 – średnio 22,11% wyniku finansowego było skutkiem utworzenia rezerw (tj. zmniejszyło ten wynik).

W przypadku, kiedy mamy do czynienia ze spadkiem poziomu rezerw należy znaleźć odpowiedź na pytanie, czy oznacza to, że poprzez rozwiązanie rezerw spółki powiększyły wynik finansowy, czy też jest to jedynie potwierdzenie prawidłowości tworzenia rezerw i nie ma wpływu na wynik.²⁵ W tym celu należy przeanalizować noty objaśniające, informujące o rezerwach wykorzystanych i o rezerwach niewykorzystanych. Większość spółek nie wskazała w notach, czy przyczyną rozwiązania rezerw było ich wykorzystanie, czy brak wykorzystania. Takie podejście uniemożliwiło analizę wpływu zmniejszenia stanu rezerw na wynik finansowy.

Reasumując, przedstawione wnioski z analizy sprawozdań finansowych dotyczące rezerw są jedynie opiniami wynikającymi z danych ujawnionych przez spółki, a ich prawdziwość uzależniona jest od jakości ujawnień. O ile wyniki analizy dotyczące rezerw jako kategorii bilansowej można uznać za rzetelne i wiarygodne, to w przypadku analizy wpływu rezerw na wynik finansowy takiej pewności nie ma.

Podsumowanie

Jak słusznie stwierdza G. Świdarska tworzenie rezerw wynika z konieczności wykazania w bilansie całości zobowiązań oraz faktycznie osiągniętego przez jednostkę wyniku finansowego roku obrotowego²⁶.

Analizując praktykę sprawozdań finansowych można potwierdzić tylko część przytoczonej opinii – niewątpliwie można ocenić pierwszy wymiar rezerw – określając ich udział w zobowiązaniach jednostki. W przypadku drugiego aspektu rezerw, czyli ich wpływu na wynik finansowy, ocena taka nie jest możliwa z uwagi na brak odpowiednich informacji w sprawozdaniach.

Obowiązujące obecnie regulacje rachunkowości odnośnie rezerw pozostawiają duży margines swobody, co może być wykorzystywane do manipulowania wynikiem finansowym. Z punktu widzenia użytkowników sprawozdania finansowego, którzy na ich podstawie podejmują różnorodne decyzje gospodarcze jest to zjawisko bardzo niebezpieczne.

Zdaniem autorek konieczne zatem wydaje się wprowadzenie zmian w obowiązujących regulacjach systemu rachunkowości i sprawozdawczości finansowej w zakresie zasad prezentacji i ujawniania rezerw. Wnioski z analizy praktycznej wyraźnie dowiodły, iż sposób, w jaki są one prezentowane przez spółki – chociaż zgodny z prawem bilansowym – nie jest przejrzysty, w związku z czym nie pozwala na prawidłowe wnioskowanie. A za-

²⁵ Potwierdzeniem zasadności utworzenia rezerwy jest jej wykorzystanie, które powoduje zamianę rezerwy na zobowiązanie i nie ma wpływu na wynik.

²⁶ G. Świdarska, *Bilans dynamiczny – teorie i aktualne znaczenie*, „Monografie i opracowania”, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1989.

tem powstaje pytanie, czy nie należałoby odstąpić od elastycznego podejścia do sposobu prezentacji informacji w sprawozdaniu finansowym, zwłaszcza w odniesieniu do kategorii szacunkowych, jakimi są rezerwy (a dodatkowo takie kategorie jak odpisy aktualizujące wartość aktywów, amortyzacja i wartość godziwa). Oznaczałoby to niewątpliwie ograniczenie swobody w zakresie prezentacji, ale zdaniem autorek w wymienionych przypadkach jest to lepsze rozwiązanie niż obecnie obowiązujące i prowadzi ono do wzrostu użyteczności informacji sprawozdawczej.

Reasumując, odpowiedź na pytanie zawarte w tytule niniejszego artykułu niewątpliwie jest twierdząca. Problem polega jedynie na tym, iż na bazie informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym nie jest możliwe określenie rozmiarów wpływu rezerw na wynik finansowy. Nawet bardzo rozbudowane noty bilansowe do rezerw nie pozwalają na jego ustalenie. Wydaje się zatem, że zmiany zasad prezentacji rezerw powinny iść w dwóch kierunkach. Z jednej strony powinny zapewnić szczegółową informację o stanie rezerw, ich zmianach, z podziałem na przyczyny tej zmiany (utworzenie, wykorzystanie, brak wykorzystania). Z drugiej strony należałoby wymagać od spółek informacji wynikowych związanych z rezerwami. Oznacza to, że w notach do kosztów/przychodów powinna być ujawniana ta ich część, która jest efektem odpowiednio utworzenia lub rozwiązania niewykorzystanych rezerw.

Załącznik

Kluczowe dane na temat rezerw w wybranych spółkach w latach 2007–2010

Spółka	Lata	Rezerwy ogółem		Zmiana stanu rezerw do wyniku finansowego netto w %	Lata	Udział rezerw w zobowiązaniach ogółem w %
		zmiana stanu rezerw – kwota	zmiana stanu rezerw w %			
1	2	3	4	5	6	7
ASSECO	2008/2007	105 508	256,01	26,41	2007	3,63
	2009/2008	-24 478	-16,68	-5,59	2008	7,54
					2009	8,75
2010/2009	59 871	48,98	12,00	2010	8,83	
AGORA	2008/2007	14 675	59,45	62,98	2007	6,41
	2009/2008	-9 965	-25,32	-26,71	2008	9,12
					2009	8,59
2010/2009	5 007	17,03	6,97	2010	6,05	
BIOTON	2008/2007	19 502	65,09	-8,74	2007	4,87
	2009/2008	-8 306	-16,79	1,34	2008	5,98
					2009	7,84
2010/2009	-9 908	-24,07	-8,95	2010	7,59	
Cersanit	2008/2007	-26 062	-89,50	-359,23	2007	2,02
	2009/2008	-1 594	-52,13	19,61	2008	0,14
					2009	0,09
2010/2009	5 451	372,34	5,28	2010	0,41	

1	2	3	4	5	6	7
CEZ	2008/2007	-3 055	-6,38	-6,45	2007	28,26
	2009/2008	3 323	7,41	6,41	2008	16,41
		2009			2009	15,63
2010/2009	1 244	2,58	2,64	2010	16,55	
Cyfrowy Polsat	2008/2007	-14 204	-77,89	-5,27	2007	3,41
	2009/2008	6 203	153,84	2,69	2008	0,87
		2009			2009	2,26
2010/2009	10 907	106,57	4,22	2010	3,60	
GTC	2008/2007	34 233	23,43	4,90	2007	4,67
	2009/2008	-180 314	-100,00	31,57	2008	3,08
		2009			2009	0,00
2010/2009	-	0,00	0,00	2010	0,00	
KGHM	2008/2007	119 928	7,10	4,34	2007	42,22
	2009/2008	77 736	4,30	3,30	2008	45,04
		2009			2009	44,16
2010/2009	32 640	1,73	0,69	2010	30,54	
LOTOS	2008/2007	65 511	23,16	-16,80	2007	7,92
	2009/2008	-34 419	-9,88	-3,77	2008	5,44
		2009			2009	3,75
2010/2009	26 986	8,60	3,96	2010	3,34	
PBG	2008/2007	-50 324	-33,34	-26,50	2007	10,24
	2009/2008	-34 716	-34,51	-15,64	2008	5,77
		2009			2009	2,76
2010/2009	-7 099	-10,78	-3,25	2010	2,01	
PGNiG	2008/2007	340 296	25,49	39,31	2007	18,09
	2009/2008	-119 322	-7,12	-9,65	2008	18,55
		2009			2009	16,14
2010/2009	234 812	15,09	9,56	2010	16,59	
PKN Orlen	2008/2007	13 794	0,91	-0,55	2007	6,47
	2009/2008	-27 174	-1,77	-2,09	2008	5,81
		2009			2009	5,51
2010/2009	129 008	8,55	5,25	2010	6,09	
Polimex	2008/2007	24 882	16,87	17,72	2007	8,56
	2009/2008	12 069	7,00	6,89	2008	7,60
		2009			2009	7,55
2010/2009	-6 894	-3,74	-5,78	2010	7,20	
POLNORD	2008/2007	10 003	73,64	23,87	2007	3,05
	2009/2008	12 141	51,47	19,08	2008	2,81
		2009			2009	3,99
2010/2009	12 913	36,14	25,04	2010	4,96	

Źródło: opracowanie własne.

Literatura

- Gierusz J.: *Koszty i przychody w świetle nadrzędnych zasad rachunkowości (pojęcia, klasyfikacja, zakres ujawnień)*, ODDK, Gdańsk 2005
- Gmytrasiewicz M., Kierczyńska U.: *Rezerwy w rachunkowości i podatkach*, Difin, Warszawa 2007.
- Świdorska G.: *Bilans dynamiczny – teorie i aktualne znaczenie*, „Monografie i opracowania”, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1989.
- Walińska E.: *Meritum – Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa, tom I – Wycena bilansowa i ustalanie wyniku finansowego*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2006.
- Walińska E.: *Rachunkowość finansowa – ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
- Walińska E.: *Rozliczenia międzyokresowe i rezerwy*, [w:] *Rachunkowość finansowa ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne*, red. E. Walińska, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
- Walińska E., *Zasady wyceny bilansowej i ustalania wyniku*, „Rachunkowość finansowa”, Łódź 2002.
- Walińska E., Bek-Gaik B.: *Rezerwy jako instrument kształtujący wizerunek przedsiębiorstwa w sprawozdaniu finansowym w dobie kryzysu gospodarczego*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2010.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) 2011, SKwP, IASB.
- MSR 37 „Rezerwy, zobowiązania warunkowe i aktywa warunkowe”, (MSSF) 2011, SKwP, IASB.
- KSR 6 „Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe”.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, (DzU 2009, nr 152 poz. 1223 z późn. zm.).

prof. dr hab. Ewa Walińska
Uniwersytet Łódzki
Wydział Zarządzania
Katedra Rachunkowości

dr inż. Bogusława Bek-Gaik
Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie
Wydział Zarządzania
Katedra Ekonomii, Finansów i Zarządzania Środowiskiem

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy problematyki rezerw jako kategorii bilansowej. Podjęto w nim próbę odpowiedzi na pytanie, czy rezerwy jako narzędzie polityki rachunkowości mogą być wykorzystywane do manipulowania wynikiem finansowym przez zarządzających.

W tym celu dokonano analizy sprawozdań finansowych wybranych spółek giełdowych w Polsce za lata 2007–2010. Przedmiotem badania był zarówno aspekt bilansowy rezerw, jak i ich skutek dla wyniku finansowego.

W artykule przedstawiono ponadto propozycje zmian zasad prezentacji i ujawniania informacji o rezerwach w sprawozdaniu finansowym.

ARE THE PROVISIONS A TOOL OF COMPANY'S NET INCOME CREATION?

Summary

This article concerns the issue of provision as a category of assets. Authors make an attempt to answer the question whether the provision – as a tool of accounting policy – can be used by managers to manipulate financial results. For this purpose an analysis of financial reports of selected listed companies in Poland for the years 2007–2010 was made. The area of the study was both: a balance sheet aspect of provisions and their effect on the profit/loss. In the article also formulates changes of the principles of provisions presentation in the financial statements.